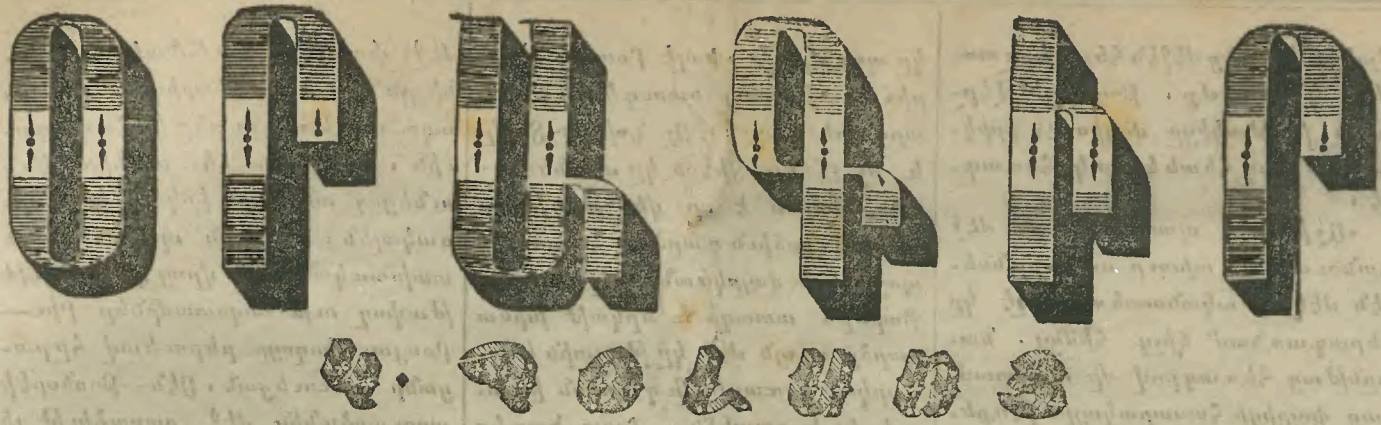

Օրացիրը կը հրատարակուի ամիս օր բաց ի կիւրակէ և տօն օրերէ :

Հարեկան դինն է Պօլսոյ համար կանխիկ 250 դուրուշ, իսկ զաւտաց համար կանխիկ 21/2 Օսմ . տակէ : զոր բաժանորդ գրուի ուղղութիւնը պարտաւորին կամ իրենք ուղղակի մեզ զրկել և կամ յիշեալ դամարը վճարելու համար Պօլսոյ մէկը ցոյց տալ :

Օրացրոյն հատը 1 դուրուշ կը ծախուի :

Ծանուցանալ տալու տալիս անգամի համար 5 դր. երկրորդին 2 դր. և աւելի անդամներու համար ուրիշ ստիպարութիւն կը լայ :

Համարը և ուրիշ գրութիւնը պէտք է զրկել Գլխահանգար եօզուշու Կոստանթնուս խան 4 թիւ սենեակը : Օրացիւնը Կոստանթնուսի տնտես :

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՂԳԱՅԻՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏԲԱԿԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

1874 ՌԵՊԻԼ ԷՎԷԼ 17

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ 24 ՄԱՅԻՍ 1874

ԱՄԱՅՐԱՆԱ 5 ՅՈՒՆԻՍ

ԹԻԻ 456

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ 24 ՄԱՅԻՍ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Պ. ԹԻԼԻՐԻ ՃԱՌԸ

ՏԵՂԵԱՅ ՓՈԽԱՆԱԿԱՆՔԱՆ ՎՐԱՅ
(ՏԵՂԵԱՅ ԴԻՆ 455)

Կայսերական կառավարութիւնն, — եւ չեմ ասոր իմ անկեղծ կառավարութիւնները զրպարտել, պէտք է մէկը զրպարտել, բայց հարկ է որ իրենց երկրին կորստեան պատճառ եղողները դէմ հաճին ճշմարտութիւնը լռելու (այո՛ւ, այո՛) — կայսերական կառավարութիւնը, ինչպէս որ պարտաւոր ենք զայս բռնելու որովհետեւ ստորոգ իրողութիւն մ'է, Գաղղիոյ մէջ մետաղապօր-ծակին տրուեալ որ ճիշտացած է :

Այլ և այլ բազմաթիւ վրայ : — ճշմարտ է, ճշմարտ է :

Գործադիր իշխանութեան գրութիւնը : — Արուեստական գործերը ճանաչողներն, — եւ որ բոլոր կենացը մէջ իմ հայրնեացս ձեռնարկեալները պաշտպանելու ջանքերը եմ, ինձ օրէնքը բռնած եմ : զոր գործերը լաւ ճանաչել, — զոր ճանաչողները պարտաւոր են որ Գաղղիոյ եղած վնասը չկրնար հաշուի առնուիլ, որովհետեւ ոչ միայն բուն մետաղապօրծակին արուեստը ինկած է, այլ նաեւ անոյ ձեռնարկեալները և երկրորդը թու-թեան ալ վնաս եղած է : Այդ արուեստը վնասուած է Պրիւսիանցի-բանց ստորաւան եղած բոլոր երկրի-ներուն մէջ, քիմիկոսի, Պրիւսիան-եայի, Նիւլթենի, Պրիւսիանցի և Շամբանցի մէջ :

Պ. տը վէնայի ձեռնարկէ որ Գաղղիոյ հիմնարկութիւններն ըլլալէն յետոյ, Գաղղիական երկաթագործ-ութեան արուեստը Գաղղիոյ Ար-բուստեան երկրներուն մէջ փոխադ-րեցաւ զբնիկէ բոլորովին, այնպէս որ միայն այն տեղերուն մէջ 500, 000 տակառաչակ երկաթ կ'ար-տադրուէր, քանի որ առաջ հա-մայն Գաղղիոյ մէջ 300,000 տակա-ռաչակ երկաթ կ'երէր : Աստուած չընէ որ Գաղղիոյ որ և իցէ տեղի մը մէջ եղած զարգացման մը վրայ նա-խանձիմ, այլ պէտք է բնիկ որ երկրին ամեն մասերուն բարգաւա-ճութեանը մեծապէս փափաքած ժամանակ, երբ այն մասերէն մէ-կը չափէ դուրս բարգաւաճեալ կը տեսնէ, երկրիւն և ցաւ կը զգայի վասն զի կը գիտէ որ Գաղղիոյ ինն տասներորդ մասը զրկուած էր մե-տաղապօրծակին արուեստէ :

Շատ անդամներ : — ճշմարտ է, ճշմարտ է :

Գործադիր իշխանութեան գրութիւնը : — Մետաղագործական ար-ուեստէ զրկուած նահանգներն այ-ժմ յիշեցի, այլ մոռցայ Ֆրանշ-Քոնթէն յիշելու : Արդ հարցուցէք Ֆրանշ-Քոնթէն թէ վաճառաչա-հանքը զաշնագրութիւնն իրեն կործանման պատճառ եղած չէ :

Այլ և այլ բազմաթիւ վրայ : — Այո՛ւ, ճշմարտ է :

Գործադիր իշխանութեան գրութիւնը :

Ինչ : — Այն ժամանակ կը կարծուէր թէ Գաղղիոյ արեւելեան մասին մէջ տեսնուած յաջողութիւնը մշտապէս պիտի ըլլար :

Պատիւ ունէի Պ. տը վէնայի հետ խիստ սիրալի բարեկամութեամբ տեսնուելու, և այն ժամանակներն իրեն այս խօսքն ըսի. Հաւատացէք որ այս կողմերը տեսնուած այդ յաջողութիւնը բնական բան չէ, և ամբողջ երկրի մը արուեստն մէկ կամ երկու երեք դարու մէջ կ'եղանայնել անկարելի է :

Նաեւ Մէլցի, Նանտի և Լանզիլի շուրջն եղած և ճիշտ հանք ունեցող երկրներուն վրայ երբ մարդիկ կը նախանձին, արդեօք կը մոռնան որ Գաղղիոյ Շուէտի պէս ամեն տեսակ երկաթի հանքերու կողմանէ ամե-նէն ճիշտ երկիրն է : Պէտքէս ամե-նագեղեցիկ երկաթներն ունի : Պրի-ւսիանց լեռանց հանքերուն երկաթ-ները Շուէտի բոլոր երկաթներուն չափ արժէք ունին. անոնցմէ ետեւ կ'ուզան Ֆրանշ-Քոնթէն երկաթ-ները և շատ վար չեն մնար, քե-րիկորի երկաթները և միւսն անգամ Պրիւսիանցի Նիւլթենի. Պէտքէս, Պրիւսիանցի մէկ քանի տեղերուն երկաթները խիստ մեծ արժէք ունին :

Արդ Գաղղիոյ արեւելեան մասանց մէջ զարգացած այդ երկաթագոր-ծական արուեստին համարուն ըստ-իս պատճառ եղած է սոյդ ճիշտ հանքեր ունեցող երկրին այնքան փութոյ պնդութեամբ մենէ խնդ-րուելուն :

Այդ երկրներուն մէկ մասը տը-ւինք մեք : այլ մեծ մասը մեր ձեռ-քը կը մնայ : Շատ տարիներ, — ոչ թէ շատ կէս դարեր, — այն եր-կիրներէն ելած երկաթները գոր-ծելու համար մեր ձեռքը մնացած տեղերուն գործանոցները կրնան բաւել : Արեւելեան գործանոց-ներուն մեծ համարը վաստկողը գլխաւոր բանն էր իրենց հանած վաճառքներուն ամեն գինն, և այդ ամենութեան մեծ պատճառն էր Պէլճիական և Անգլիական սահ-մանադիտոյ հեռաւորութիւնը : Այդ պարտաւորութիւնն օգնութեամբ Պ. տը վէնայի կըցած էր հաստատուն մնալ : Բայց ամեն տեսակ կարծա-ծին չափ չէր չկրնար ըլլար, և ա-սոր ազատցոյն այս է որ Գաղղիոյ արեւելեան մասերուն մէջ չափա-զանց շատ երկաթ արտադրուիլ-անհրաժեշտ արդիւնք մը յառաջ բերած էր, այսինքն այն տեղերուն դարձեալներուն կէսին, կէսէն ա-ւելին երկու երրորդին բարձի թու-ղի ըլլալն, և չինուելու սկսուած բազմաթիւ հնոցներուն կիսատար մնալն :

Ուրեմն այդ արուեստին բարգա-ւաճութեանը վրայ եղած խօսքերը խիստ չափազանց էին, սակայն և այնպէս Գերմանացիք ալ անկէ մաս մ'ունենալ ուղեցին և մեք ալ տուններ :

Հիմա ուրիշ քննութիւններ ընե-լու պիտի սկսիմ :

Գաղղիոյ սահմանագրութիւններն ըստ

կարի պաշտպանող քաջ պատերազ-միկներու մասին՝ Աստուած չընէ որ փրկաւորելու խօսքեր ընեմ. բայց խիստ նշանաւոր պատերազմի մը կայ որ քիչ մ'առաջ այս բնիկն վրայ դաշնագրութեան դէմ կը խօսէր, և կ'ըսէր որ այդ դաշնագ-րութիւնը մեզ համար անտանելի նուազութիւն մը՝ սոսկալի զոհո-ղութիւն մ'է : Եւ չեմ անգիտա-նար զայդ : Բայց ներքեցէք ընելիք ռազմական խօսքիս դուք բերեալ-նուդ եկածին պէս կը զրուցէք, գուցէ որ դաշնագրին ստորագրած չէք : անոր վրայ լաւ դատողու-թիւն ընելու համար պէտք է հար-ցաքննել զանոնք որ բերեց ստո-րագրութիւնը գնեալու ցաւն ունե-ցած են, և կը հաւատարմեմ թէ Եւ-րոպայի պէտք չունին որ այդ դաշ-նագրութեան աղէկ չըլլալը չա-փազանց խոթեցնուի իրենց բացառ-րուի : անոնք կը զոհան զայդ, խիստ լաւ կը զոհան :

Այո՛ւ, այն վիճարկութեան օ-ւրանքն մէջ, այն մաքառմանց ժ-մանակ որք վերջացան այդ ստո-րագրութեան գրութիւնը, դժուար-ցաւեալ զգածուեցայ : (Տխրու-թիւն) Այն գրութեան տակ իմ ստորագրութիւնս գնեալու տարուե-լու համար բոլոր կենացս մէջ պիտի վշտանամ : Նախախնամութեան և անոր արդարութեան վրայ վստահ ըլլալով յուսացի եի որ ուրիշ մի պիտի ստորագրէր հայտու իրեն-դաշնագրին, վասն զի կրնամ ըսել որ զայն ստորագրել մերժելու ի-րաւունք ունեցող մէկն եթէ կար Գաղղիոյ մէջ, այն ալ ես էի : (Ճշ-մարտ է : — Շատ լաւ : — Գը-րուտեմք) :

Եւ որ բնիկն վրայ մարդու մ'ըն-դունել կըցած ամենէն բուռն նա-խախնամութեանը լաւ ժամանակ, խաղաղութիւնը պաշտպանելու ետ չկեցայ : (Այո՛ւ, այո՛ւ : ճշմարտ է) : Ինքնիրեն ըսած էի որ եթէ չէի կըցած պատերազմի արդիւնք, դէմ անոր հետեւութիւնները կը-րելու ցաւ չպիտի ունենայի : Արդ նախախնամութեանը որ իմ կե-նացս ընթացքն ուղղած է ինչպէս որ Աստուած ուզած է, զիս ըն-րած է որ այդ պատերազմին ցա-ւալի հետեւութիւնները կրեմ, զիս որ պատերազմ ըլլալուն դէմ կե-ցած էի ընդունայն :

Այո՛ր ձեր արդարութեամբը, և ներքեցէք որ այս ալ ըսեմ՝ այս դէպքերուն մօտ ժամանակի մէջ կատարուած ըլլալով, կը հասկնա-թէ ինչ որ չէինք կրնար չընել՝ այն ըրած եմք :

Բալ զիտեմ, զրպարտութիւն պիտի ըլլայ յետոյ մեզ դէմ, և արդէն սկսուած է ըլլալ : Նախըն-թաց դաշնագրութեան օրը գրեթէ ամենէն խօսք չէր ըլլար անոր դէմ երկու ամիս անցաւ և ահա այն դաշնագրութեան վրայ այնպիսի բաներ կ'ըսեն զորս չեմ ուզեր կրկ-նել այս բնիկն վրայ, բայց վատ զրպարտութիւններ են :

Ապագային վրայ ալ չեմ խա-

րուիր, քաջ գիտեմ որ պիտի դը-րպարտուի այդ գործը զոր իմ կե-նացս ամենէն հայրենասիրական գործը կը համարիմ եւս : (Շարժ-մունք) :

Քիչ մ'առաջ մեծարդոյ Շանդի զօրապետը դաշնագրին դէմ խօ-սելով կ'ըսէր : Գիւսնագեղեցիկ են որ կը ստորագրեն դաշնագր-ները : Ներքեցէք որ այժմ ես ալ ըսեմ թէ պատերազմիկներն են որ զանոնք կը պարտաւորեն : (Շատ լաւ, շատ լաւ : — Կեցցէք) :

Շանդի զօրապետ : — Պէտք էր թողու որ անոնք գիտցածնուն պէս պատրաստէին : (Շուէք) :

Գործադիր իշխանութեան գր-ութիւնը : — Այս առթիւ կ'ուզեմ ձեզ պատմել դէպք մը որ յար-մարութիւնն ունենալուն համար կը-նայ յառաջ բերուի, որչափ ալ որ տխուր պարագայներու մէջ ենք :

Որ մը Նախօրէնի առջեւ տը թա-լէ յրան իշխանը կը գովէին Տը թա-լէ յրան իշխանն որ մեծ քաղաքա-գետ մը և մեծ գիւսնագետ մ'էր, որ և ընկճեալ Գաղղիոյ արժանա-պատուութիւնն 1815 ին պաշտպա-նելու պատիւն ունեցած է, կայս-րեր առջեւ խնդակցութիւններով կ'ողջանուէր այն մեծ անմահական դաշնագրութիւններէն մէկուն հա-մար : . . . որուն մեծութիւնը չըն-դուած չէ, որչափ ալ որ սինը կոր-ծանած է : (Շարժմունք : — Շատ լաւ, շատ լաւ : Երկարատեւ ծա-փահարութիւնք) :

Անորէն և յիմարական գործով մը Գաղղիական փառաց մէկ մեծ յիշատակարանը կործանած են, որ մարդու մը փառաց յիշատակարա-նը չէր այլ նոյն իսկ ազգին փա-ռաց : (Այո՛ւ, այո՛ւ : — Երկարատեւ ծափահարութիւնք) :

Արդ՝ պղնձի յիշատակարանը կոր-ծանելով, փոքրեալներն մէջ զայն հալեցնելով, տեսք իմ, մարդկա-կային սեռին յիշատակը չընծա-կանայն : Այն գիւրքը զոր յո-րինէնուս համար գիւ կը թշնամա-նեն, այլ չպիտի ջնջեն պատմու-թիւնը, վասն զի պատմութիւնը միայն մէկ դրք է չէ, և միշտ պիտի յիշէ որ արդարապէս փա-նասիրութեամբ Գաղղիոյ վնասուն պատճառ եղող մարդուն հանճա-րը :

Այո՛ւ, երկար ժամանակ կայ որ այս բանն ըսած եմ եւ կայսերապն իշխաններէն մէկուն, որ մ'որ Սա-տովայի պատերազմին վրայ վիճա-րանութիւն կ'ընէինք : « Մեր երկ-րին նախասահմանութիւնն այս է : ձեր հօրեղբայրն Գաղղիոյ կոր-ծանման պատճառ եղաւ իւր հան-ճարով : ձեր հօրեղբորդին անոր կործանման պատճառ պիտի ըլլայ : իւր ապիկարութեամբ : (Նոր շարժ-մունք : — Կեցցէք, Կեցցէք : — Ծափա-հարութիւնք) :

Արդ, տեսք իմ, այն ժամա-նակ այդ մեծ դաշնագրին ստորագ-րուելէն յետոյ, Թալէ յրանի խն-դակցութիւններ կ'ըլլային : Նախ-ընծա միտի կ'ընէր այդ խնդակցու-

թիւներն : տը թալէ յրան իշխանին ձեռքէն բռնելով անոր ըսաւ ոյն ընտանեկան կերպով զոր շատ ան-գամ այնքան լաւ կերպով կը բա-նեցնէր : « Թալէ յրան, ճանչցէք որ այդ դաշնագրութեան համար ես բան մ'ըրած եմ : » (Ծափներ) :

Արդ այս դաշնագրին վրայ տը-րուել ընդ պատերազմիկներուն կ'ըսեմ եւս ալ : ճանչցէք որ դուք ալ բան մ'ըրած էք այս մասին : (Միջադանք և ծափահարութիւնք) :

Եւ չեմ ուզեր, տեսք իմ, ի-րենց պարտականութիւնը կատա-րող քաջ պատերազմիկները իշխա-նը ձախողութիւն կրելուն հա-մար այս բանն ընելն անարժան գործ տեսնել է, և ես ալ չպիտի ընեմ զայս : (Շատ լաւ, շատ լաւ) :

Ես ալ քննած եմ Ղուսուի աղանց վրայ կատարուած գործողութիւն-ները : Սնոց վրայ վիճարկած եմ կառավարութեան անգամայն հետ և կրնամ այն գործողութեանց վը-րայ այնպիսի բաներ ըսել, որոյն-կրնայ հասկցուի թէ գուցէ աւելի լաւ գործ կարելի էր տեսնուիլ չորս ամիս ինքզինքը պաշտպանող փարիզի մեծ գործին օգնելու հա-մար : Բայց թողունք զայս :

Այդ պատերազմիկները չեմ կը-տամբեր իրենց կրած ձախողու-թեանց համար, միայն սա կ'ըսեմ իրենց որ զանգ չ'կտամբեն իրենք ալ մեր ձախողութեանց համար : Ձեր ձախողութիւնն այս եղած է որ բարեկազմ բանակներ և լաւ առաջնորդ չունեցաւ, և ստիպուե-ցաւ այնպիսի յատակադիմներու հետեւիլ որ ըստ իմ կարծեացս խեղճ բաներ էին :

Ահա այս է ձեր ձախողութիւնն իսկ մերն եղած է հարուածեալ պարտեալ և անտպաւեն Գաղղիան բռնել, վասն զի իւր մեծ ապաւե-նը փարիզն էր, և փարիզ ստիպ-ուեցաւ իւր գնեցը բանալ :

Ուստի, տեսք իմ, զիրար չա-բաստանենք : (Շատ լաւ, շատ լաւ) վեհաճանութեամբ վարուինք իրա-րու հետ :

Կը մեծարեմ եւս այն պատերազ-միկն որուն կ'ուզեմ այս խօսքե-րն, բայց կ'ուզեմ որ ինայէ այն աշխարհալսեցները (Ոմ տ'ըլթա) որ քաղաքադիտութեան մէջ բարե-բազդ չ'գտնուեցան, ինչպէս ինքը չ'գտնուեցաւ պատերազմի մէջ :

Ներումն չորհեցէք այսպէս յա-ռաժակայ նիւթէն դուրս ելնելու համար որուն վրայ կը դառնամ խօսելու :

Տեսք իմ, այն դաշնագրու-թիւնն անգամ մը որ ընդունեցինք — և անհար էր չընդունիլ — պէտք էր զայն ստորագրել, ապա թէ ոչ Գաղղիան արդէն կրած աղէտըն-րէն աւելի մեծ՝ սարսափելի աղէ-տից մէջ պիտի ձգէինք : Բայց այն նախընթաց դաշնագրութիւնն ստորագրելէն յետոյ անցած երկու ամիսը մէջ կատակածներ յառաջ ե-կան : Բրուսիա մէկ կողմանէ կը տեսնեն որ Պրիւսիան մէջ կը ջանա-լինք դաշնագրութիւնը մեզ համար

